

VISSZATEKINTÉS

VÁLOGATÁS A 100. SZÁMÁHOZ ÉRT UTÓIRAT MELLÉKLET ÍRÁSAIBÓL

A Magyar Építőművészet folyóirat 2001-es átalakulása kínált alkalmat arra, hogy a lap részeként egy új, önálló elméleti mellékletet hozzunk létre. A címe *Utóirat / Post Scriptum* lett, jelezve, hogy az építészet mindenkori helyzetének áttekintése, az aktuális eredmények és a szakmai párbeszéd témáinak bemutatása mellett egy bővített tartalmú kiegészítést is szükségesnek éreztünk. Az *Utóiratban* építészetelmélet és -történet, társművészetek és társtudományok, innovatív technológiai újdonságok, az épített környezettel kapcsolatos filozófiai, esztétikai, ökológiai és szakmai és szakmapolitikai tárgyú írások jelennek meg. 2012 végéig a folyóirat mellett, önálló kiadványként jelent meg, az előfizetők részére ingyenesen. 2013 elejétől a lap részeként, annak egy rovataként szerepel, változatlanul igényes és sokoldalú tartalommal, autentikus szerzők tollából született írásokkal. Számos egyetemen és főiskolán oktatnak azokra a tanulmányokra támaszkodva, amelyek az *Utóiratban* jelentek meg először. Magyarországon sem a 2001-es alapításakor nem volt, sem azóta nincs hasonló, rendszeresen megjelenő építészetelméleti periodika. Az alábbiakban az éppen 100. számát ünneplő *Utóirat* korábbi tanulmányaiból válogattunk egy-egy szövegrészletet – a szerkesztők.

Kunszt György

–

Valóban Kenneth Frampton-e az építészetelmélet legfontosabb mai alakja?

A *mérhető és a mérhetetlen* címmel, *Építészeti írások a huszadik században* alcímmel a múlt év végén megjelent kötet a magyar építésztársadalom számára is hozzáférhetővé tette azt a nyugati építészeti irodalmat – vagy legalábbis egy abból vett nagyon reprezentatív mintát –, amely itthon, nálunk, s főként magyar nyelven eddig alig volt hozzáférhető. (...) Kenneth Frampton *Időszerűtlen manifesztumát* egy Kilátások című külön csoportba soroltan közli, mint ennek egyetlen tagját. Lábjegyzetben olvashatjuk azt a különben is széles körben tudott dolgot, hogy ez a „manifesztum” az UIA (Építészeti Nemzetközi Szövetsége) 1999-es pekingi kongresszusa nyitóelőadásának szerkesztett szövege, amelynek főcíme *Hét pont az ezredfordulóra* lett. Az, hogy ennek az UIA-kongresszusnak a szervezői a nyitóelőadás megtartására éppen Kenneth Frampton-t szemelték ki, érzékelteti, hogy Frampton mára milyen nagy tekintélyre tett szert, s hogy kötetét szerkesztve Kerékgyártó Béla helyesen méltányolta a szóban forgó UIA-lépést, értékelést. Ezt a Frampton-hangsúlyt számomra tovább erősítette, hogy Szegő György – az új Magyar Építőművészet új főszerkesztője – amikor felkért a jelen vitáit megírására, arra kért, hogy ha lehet, koncentráljak a kötet egy másik, 1983-as Frampton-tanulmányára: *Kritikai regionalizmus: az ellenállás építészetének hat pontja*. Ma, amikor a magyar építészeti túlnyomó többségének – jórészt joggal – az építészet globalizálódása a legkínzóbb lidércnyomása, mi sem lehet közérdekűbb, mint egy olyan tekintély véleményének a többszörös aláhúzása, ami ezzel a veszéllyel már majdnem 20 évvel ezelőtt bátran szembenézett, s egy olyan ellenmozgalomra tett javaslatot, amely nálunk most lett végképp aktuális. (...) Kenneth Framptonra először akkor fordult figyelem, mikor részt vett a Peter Eisenman által 1967-ben létrehozott és általa 1982-ig vezetett Institute of Architecture and Urban Studies munkájában, és egyik alapítója és szellemi irányítója lett az intézet *Oppositions* című elméleti folyóiratának. Pályája döntő állomása azonban a *Modern Architecture – a Critical History* című művének kiadása lett (első kiadás: 1980). Ez a könyv elsősorban azzal emelkedik ki a modern építészet bemutatására vállalkozó munkák (pl. Jürgen Joedicke

nálunk is korán kiadott könyve és mások hasonló erőfeszítései) közül, hogy a történetet a 18., század közepével kezdi, részletekbe menően feltárja mindazt, ami ezt követően a 19. században történt, ugyanakkor átfogóbb kultúrtörténeti perspektívákba is próbálja állítani. (...) azt mondanám, hogy Frampton különleges érdemei ellenére szeretnék egy olyan építészetelméleti monarchiában élni, amelyben Frampton az uralkodó. Csak az építészetelméleti pluralizmus lehet elfogadható, amely a Kerékgyártó-féle szöveggyűjteményben helyesen érvényesül. (...) (*Utóirat 2001/1*)

Gerle János

–

Kommentár Kenneth Frampton Kritikai regionalizmus: az ellenállás hat pontja című tanulmányához

A *Mérhető és a mérhetetlen* címen megjelent tanulmánykötet bepillantást enged a 20. század alkotóinak gondolkodásába, nemcsak a gyakorló építészekébe, hanem a teoretikusokéba is; a nyugat-európai építészetelmélet és építészetfilozófia megértéséhez ad támpontokat. Ez a gondolkodási folyamat az elmúlt fél évszázadban nem tartotta tudatában a vasfüggönyön túli világot, az nem tartozott bele az általuk vizsgált folyamatokba, ma a információk szabad áramlásának és a határok átjárhatóságának idején pontosabban meg kell néznünk, hogy az előttünk megnyíló, rendkívül részletesen kifejtett filozófiai rendszerbe mi hogyan is férünk bele, mi az, amit hozzá kell tennünk, amit át kell értelmeznünk, amit át kell vennünk, amire, ha tehetjük, fel kell hívunk a figyelmet. Az egyik ilyen kérdés, és hasonló több van a kötetben, a *regionalizmus* kérdése. (...)

Frampton a kritikai regionalizmusról mint az általa is diagnosztizált válságból kivezető lehetséges terápiáról beszél, arról, hogy a kritikai regionalizmus, amelyet hat pontba foglalva határoz meg, választ kínál a civilizáció romboló tendenciáival szemben. A regionalizmus (amelynek korai irodalmát nem ismerem és csak mai alkalmazásának jellegéből és néhány véletlenszerű beszélgetés alapján következtetek eredetére) arra támaszkodik, hogy Nyugat-Európában (legjellemzőbb példa Franciaország, az amerikai helyzetet nem ismerem) azonos kultúrkörön belül, azonos etnikumon, nyelvi közösségen belül kialakultak sajátos kultúrával

jellemző régiók, amelyek a maguk polgári kultúrájába örökítették tovább a Kelet-Európában csak a népi kultúra területén ismert „regionális” sajátosságokat és amelyek itt, keleten a népi kultúra felbomlásának folyamatában (minden elszigetelt, rövid élettartamú igyekezet és a kevés létező kivételes példa ellenére) nem tudtak közvetlenül megjeleníteni a mai városi kultúra számára folytatható alapot képező polgári életmódban. A nyugati építészeti- és művészetelmélet regionalizmus-fogalma ezért nem alkalmas a Kelet-Európában folyó események leírására és megértésére, másrészt innen tekintve tűnik a kritikai regionalizmus saját, nyugati értelmezése felszínesnek és ugyanakkor túlbonyolítottnak, absztraktnak.

Különös élmény, hogy most egyszerre megnyílik a nyugati építészeti-elméleti irodalom édenkertje felé legalább egy kiskapu, amelyen át be lehet pillantani egy létezőnek tudott, de mindeddig az érdeklődő többség számára is megközelíthetetlen világba. Az első benyomás után szégyenérzetünk támad a műveltség hiányától, a világ összefüggéseit könnyedén kezelő, hatalmas, folyamatosan élő hagyományra épülő filozófiától. Úgy érezzük, hogy alig felfogható és megközelíthető ez az édenkert számunkra, és ahogy abból világunk tényei, úgy mi magunk, e tények által meghatározott szereplők is ki vagyunk rekesztve, de legalábbis nem vagyunk annak részei. (...)

Ha a magyarországi gyakorlatból kiindulva, de nem csak azt áttekintve választ keresek az „ellenállás” építészeti lehetséges ismérveire, akkor a tágra értelmezett organikus építészeti fogalmával tudom körülírni a kívánatos irányt. Az organikus építészet magába foglalja Frampton pontjai közül a lokalitással való teljes, a nála leírtnál is mélyebb kapcsolatot (3 és 5), valamint a használó teljes érzékszervi berendezkedésének igénybe vételét (6). Azért merek erre így hivatkozni most, mert az organikus építészetnek ezek a törekvései már korábban megfogalmazódtak, akár olyan klasszikusokra gondolok, mint Frank Lloyd Wright, akár a Frampton által akkor egyébként nyilván nem ismert és nyelvi okokból tőle valóban elzárt Makovecz állásfoglalásokra. (De kiolvashatók a század elejének építészeti dokumentumaiból, értelmezhetők az organikus építészeti felfogás korábbi emlékei alapján is.) A tér körülhatárolásának filozofikus megfogalmazása (4) számomra túlságosan általános építészeti igénynek tűnik, és nehezen tudom értelmezni az adott összefüggésben az ellenállás eszközeként, mint ami magában hordja a kultúra oldalán való elkötelezettségét. (Utóirat 2001/1)

Greg Lynn

—

Geometria az időben

(...) A fikció, hogy az építészet olyan diszciplína, amelyet a nyugalmi állapot, a mozdulatlanság határoz meg, egyidős az építészettel, és éppoly konzervatív, mint maga az építészet. Az architektúra bármely más tudományágnál nagyobb ellenállást tanúsít azokkal a próbálkozásokkal és törekvésekkel szemben, amelyek szeretnék elüldözni gondolkodásmódjában a mozgás etikáját. A 20. században a mozgás és az idő fogal-

mával szinte minden diszciplína szembesült. Az építészeti dilemmája abból fakad, hogy kulturális szerepüket ők abban látták, hogy menedéket, mozdulatlanságot és állandóságot biztosítsanak. Sajnos az építészeti többsége elkülöníti egymástól az erőt és a formát, mert feltételezésük szerint a mozgás etikája ellentmond az építészeti központi tézisének: azaz időtlen, változatlan és statikus természetének.

Az erőnek a formával való kombinálása kapcsán elsősorban az a hipotézis merül fel, hogy az építészetnek a szó szoros értelmében elevenné és interaktívá kell válnia. A mozgás etikája azonban nem feltételezi, hogy az építészetnek konkrétan mozognia vagy mozgathatónak kell lennie. A virtuális és a tényleges mozgás közötti különbség döntő jelentőségű, mivel következményeik igen eltérőek. Felfogásbeli és módszertani problémák egyaránt adódnak abból, ha e két fogalmat véletlenszerűen, tetszőlegesen felcseréljük. (...) A kortárs építészeti tervezők, történészek és az elméleti szakemberek hajlamosak arra, hogy az építészeti formákat egymásból vezessék le; ismereteik a geometriáról és a matematikáról szegényesek. A geometria nemcsak alakzatok halmaza, hanem precíz, technikai jellegű diszciplína, amelynek saját történeti fejlődése és logikája van. Az építészetben manapság robbanásszerű változások tapasztalhatók a tervezők számára hozzáférhető geometriák tekintetében, ám ezeket mégis fenntartásokkal kezelik: mintha csak újabb alakzatokról lenne szó, amelyek hasonlóan a korábban ismertekhez. (...) A mozgás, az idő és az építészet viszonya kapcsán felmerülő kérdések eredménye a versenyfutás a térért. Nem beszélhetünk úgy a mozgásról és az időről, mintha Palladio intellektuális kortársai lennének. (...)

(Utóirat 2001/6, fordította Németh Anikó)

Hannes Böhringer

—

Használni / Lakozni / Elvenni

(...) Mit tudnak kezdeni az építészeti filozófus beszédével? Régimódián, Heidegger szóhasználatához hasonlóan „építőmesternek” nevezik magukat. Az építés tulajdonképpen lakozás, mondta. Erre utalnak már a szavak gyökei is. A lakozást azonban újra kell tanulni. Ez ugyanis az igazi lakásínség: ott tartózkodni a dolgoknál, a Földön az Ég alatt, mint halandó a halhatatlank előtt, a „négyesség egyszerűségében”. Ezt az egyszerűséget azonban nemcsak egy Fekete-erdői gazdaház, hanem egy autópályahíd is megtestesíti. (...)

„Az alakító, a művész, kiváltképpen az építőmester mindig ezen az úton, a megfogás és a felfogás között halad. Az építőmester éppen a nekifogás és a fogalom közti feszültségből él és szenved és alkot.” Hol és hogyan képes építészként Heidegger szavainak nekifogni? A filozófus csak a fogalmat, a kontemplációt, a gondolatban épülő templomot, a „négyesség egyszerűségét”, ennek az igazi lakásínségnek a „meggondolását” nyújtja. (...)

A következő előadást Ortega y Gasset tartja. Bevallja, hogy külön nem készült erre az alkalomra, és az emberről, mint nem alkalmazkodó hatalmas állatról beszél, amelynek technikára van szüksége, hogy magához

alakítsa a környezetét. (...) Az ezt követő vita során Dolf Sternberger arra utal, hogy az otthontalanságot a romantikától a szecesszióig lakáskultúrával kompenzálták. Főként a Jugendstil-házak és bútorzatuk organikus-ságának és vegetabilitásának kellett az embereket otthon meggyökereztetnie. Az otthonhoz – a téma már régen nem a tér és az élettér, hanem a lakásínség és az otthon – a lakás mellett, mondja Sternberger, munka és társadalom is tartozik. A pusztán lakozásban az egyes ember leáll, saját „tulajdon mozgathatósága” megbénul. Az otthonhoz szabadság is tartozik. Ez nem pusztán választási, hanem mozgásszabadság is. Autópálya. (...)

Az építőművészetnek szüksége van egy nyilvános tűzhelyre, ami köré nép gyűlik és települ. Az első az építőművészet négy eleme közül a tűzhely, amit óvni és körbe kell építeni. Mi ez a tűzhely ma? – kérdi Schwarz. A „magasabb” vagy „hordozó eszmének” nevezi. Ha egyáltalán valami, akkor „a szocializmus, az Isten szerelmére”, feleli. Heidegger úgy kerüli ki a politikát, hogy a gyűlés, a germán „thing” szóból szófejtéssel a dolgot (Ding) varázsolja elő. Dologként ezért aztán egy autópályahíd is egybegyűjti a négyességet, de nem gyűjt egybe népet. (...) A renaissance nem újjászületés, hanem újranövés és a sarjerdő-gazdálkodásból ered, ahol a fákat embermagasságban vagy még alacsonyabban átvágják, hogy a gyökértörzsből hajtások tudjanak előbújni (újranövés), amelyeket aztán le lehet aratni, a faszervezetes építéshez kellő fonatokhoz lehessen használni a vályogépítmény erősítéséhez. E tekintetben a beton rokon a vályoggal, csak hogy azt öntik és nem vetik. (...) A használat szokás, megszokottá válik és így elkötelez: szokásjog. A jó szokás „tartós”, azáltal marad meg, hogy az elhasználódást az ismétléssel állja ki. Lakozni tehát annyit jelent mint ápolni a jó szokásokat. (...)

(Utóirat 2004/4, fordította Tillmann J. A.)

Boris Groys

—

A város a turisztikai reprodukálhatóság korában

(...) A város eredetileg jövőtervezésként jött létre: az emberek azért költöztek vidékről városba, hogy megszabaduljanak a természet ősi hatalmától, s olyan jövőt építhessenek, amelyet saját maguk fognak meghatározni és ellenőrizni. (...) A város mint olyan tehát rendelkezik egy utópisztikus dimenzióval, már csak azért is, mert a természeti renden túl helyezkedik el. A város helye u-toposz. Azt a helyet, ahol a város felépült, korábban városfalak vették körül, s ez által világosan hangsúlyozták annak utópikus jellegét. Egyébként pedig minél utópikusabb kívánt lenni egy város, annál nehezebb volt megközelíteni és elérni, legyen az a tibeti Lhasa, az égi Jeruzsálem vagy az indiai Shambala. (...) A városok közötti mobilitás – a turizmus és a migráció összes formájával – a városhoz fűződő viszonyunkat és magát a várost is gyökeresen megváltoztatta. A globális behálózottság és a mobilitás a város utópikus jellegét alapjaiban rengette meg. Ezek a jelenségek a városi u-toposzt a globalizálódott tér topográfiájába írták bele. Egyáltalán nem véletlen, hogy a globális hálózatiság vonatkozásában McLuhan nem világvárosról,

hanem világfaluról beszélt.

(...) Maga a mai városi építészet gyorsabban kezd utazni, mint annak szemlélői. Szinte mindig, vagy legalábbis gyakran már ott van, ahova a turistáknak meg kell érkezniük. A turista és az építészet közötti gyorsasági versenyben manapság a turista áll vesztesre. Ezért bosszantja a tény, hogy mindenütt ugyanazt az építészetet találja, s ugyanakkor csodálkozik is azon, hogy egy meghatározott építészet mennyire sikeresen képes nagyon különböző kulturális kontextusokban érvényesülni. Manapság mindenekelőtt azokat a művészeti stratégiákat találjuk esztétikailag vonzóknak és meggyőzőnek, amelyek olyan művészetet produkálnak, amely világszerte, különböző kulturális kontextusokban és az észlelés különböző feltételei között egyaránt megállja a helyét. (...) Érdekes módon azonban az orosz avantgárd néhány radikális utópistája már a huszadik század kezdetén olyan terveket dolgozott ki a jövő városai számára, amelyekben egyrészt a lakások és a házak egyformák, másrészt pedig mozognak. A turisztikai utazás csodálatos módon maga válik úti céllá. A költő Velimir Hlebnikov például azt javasolta, hogy Oroszország minden polgárát kerekéken guruló lakható üvegfülkébe kellene helyezni, s így aztán ennek köszönhetően mindenhova elutazhatnának, mindent megnézhetnének, ugyanakkor őket is zavartalanul lehetne szemlélni. A turista és a városlakó így válna azonosossá – s amit egy turista egyáltalán szemlélhetne, nem lenne más, mint a többi turista. Kazimir Malevics annyiban fejlesztette tovább Hlebnikov tervezetét, hogy sugallata szerint minden embert úrhajóba kellene helyezni, hogy szüntelenül a kozmoszban lebegessen, s bolygóról bolygóra röpködhessen. Az ember így végérvényesen örök turistává válna, szüntelenül utazna, s a maga elszigeteltségében, az önmagával folytonosan azonos cellaként maga is emlékművé válna. (...)

(Utóirat 2004/6, fordította Tillmann J. A.)

Frei Otto

—

Építészet – természet

Keveset építettem. De sok „légvárat” találtam ki. Hogy a kevés megvalósult épület, melyet csináltam, vagy amelyben részt vettem, miért lett annyira ismert, az számomra is talány, hiszen többségük csak rövid ideig létezett.

Kíváncsi vagyok, hogy én is egy vagyok-e a sok építész közül, akik az építési folyamat karmestereként azt dolgozzák át, amit mások már előttük feltalálóként, vagy komponáló tervezőként kitaláltak. Bizom benne, hogy nem. Néhányan mérnöknek neveznek. Szívem szerint formakereső vagyok és időnként formataláló, aki tisztában van tettei és termékei tökéletlenségével. A keresett ideális formát csak belső szememmel látom, a megvalósítás rendszerint nagyon messze van tőle. A szokásos építészeti formavilágról, a mai stílusokról és építészeti divatról most nem szeretnék beszélni. Nem érdekelnek. Próbálok megérteni a természetet, annak ellenére, hogy már beláttam: a természetet egy élőlény, aki maga

is a természet egy objektuma, valószínűleg soha nem értheti meg.

(...) Az addig érvényes nézetet, mely szerint a természet állandó biológiai egyensúlyban van, és magától folyamatos megújulásra képes, felváltotta az az elképzelés, hogy ez az egyensúly, ha egyáltalán létezik, nagyon labilis, és a természetes rendszereknek már igen csekély ok is elég arra, hogy teljesen összeomoljanak. Új szemlélet nyílt meg számunkra, a természet teljesen új arca. (...) Tiszta alapkutatót szeretnénk volna folytatni. Tudni akartuk, hogyan keletkezett az élő és az élettelen természet világa, hogyan fejlődtek alakjai, milyen konstrukciók tartják össze és változtatják meg őket. Tudni akartuk, hogy merész állításunk, a „kezdetben volt a pneumatika” valóban igaz-e, hogy a minden felületi tartószerkezetek legkönnyebbike az élet előfutára volt-e, amely aztán az algákhoz, a baktériumokhoz és mindahhoz vezetett, ami ezután következett. Meg akartuk tapasztalni a természetet, és kicsit jobban megérteni a teremtést. (...)

(Utóirat 2005/4)

Karátson Gábor

—

Az intencionális ricsaj mint metafora és mint emberölési módszer

Levelemet a zajpokolból, Budapestről, az ország szívéből, annak is a Belvárosából, annak meg a kellős közepéből írom. Ez az a hely – szép hely, jó hely lehetne egyébként –, ahol azt is megbánja az ember, hogy megszületett erre a világra, hacsak nem mártíriumnak akarja felfogni az életét. A mártírium tanúságtételt jelent, a mártír – tanú; kérdés azonban, van-e ki előtt tanúskodni még, van-e, aki meghallaná.

Senki sem hall már semmit, akkora a lárma.

(...) Az Erzsébet téri Gödör keletkezéstörténetét valószínűleg minden építész ismeri, nincs itt helyünk belemenni. Felszíni részét a tervező a faramuci történet végső fázisában (bolondok városa, Budapest) úgy alkotta meg, hogy amfiteátruma az ottani koncertek amúgy is elviselhetetlen hangerejét hatalmas tölcserként a Deák tér s az Anker paloták házaira sugározza, jócskán megnövelve az ott élők gyötrelmeit. Felelős ezért az építész? Természetesen felelős, noha csak valamely megbízásnak tett eleget. Akárcsak régebbi korokban, az építészek napjainkban is megbízásoknak tesznek eleget a megbízók maguk azonban ma már nem egyszer élet-, isten- és természetellenes tendenciák megtestesítői. Miből következőleg az architektonikus értelemnek a megbízást kialakításának feladatát is a maga körébe kellene vonnia. Bizonyos értelemben az egész politikai, társadalmi és gazdasági életet, áthatva őket a kozmikus és emberi világ valóságaiból képzett formarendjeivel.

Nem látszik könnyű feladatnak, ám ennek híján az építészet elvesztett. A ricsaj társadalma ugyanis – s a ricsajt értsük most, általánosítva, a mai degenerált világ számtalan más jelenségére is – az eddigi építészetet is érvényteleníti: nem áll meg kapuknál, ajtóknál és falaknál, behatol otthonainkba, és lakhatatlanná teszi őket. A csend nem egyszerűen a hangok hiánya, hanem az élet gyöngéd neszeiből szövődő textília, az élőlények aurája, és ahol megfosztják az életet ettől az aurájától, az

élőlények maguk is előbb-utóbb elhalnak. A csend helyreállítása pillanatnyilag egyetlen önkormányzattól sem remélhető, ellenérdekeltségüket rég bejelentették. Ám csend híján egyetlen lakás sem hajlék, legfeljebb lövészárk vagy parkolópálya. Lehet, hogy ideig-óráig a testi valóság kilugtatásának is megvolt az értelme, de ezt a feladatát a destrukció régi betöltötte, életellenessé válva. (...) Nem ott állunk ma már, ahol 1920-ban álltunk, otthonossá kell tennünk újra a várost, az építészetnek újból meg kell tanulnia a falak emelésének művészetét, szobákét, emberi otthonokét, a régi kőművesek művészetét, amelyet hűtlenül megtagadott, elfelejtett – megtanulnia magasabb értelemben is. Hol lehet ebben a munkába belefogni? A romlás mai fokán minden más feladat érdektelen, ez viszont túlságosan nehéz. Átvitt értelemben vagy szó szerint, de ez már az új Jeruzsálem építése volna, s ha nem az építése, hát megjelenésének az előkészítése. Az építészeti munka kiterjesztése a láthatatlan világba. Olyasmi, mint amit Helmuth Wilhelm a régi Kína építőmestereiről írt: hogy ők, a konfucianus Kína racionalizmusától különbözve ebben, még otthon voltak a küszöbön túli világban. Mint Franz von Baader 1834-ben írta: „Isten városa (ország) és az új örök Jeruzsálem az emberek lakhelye, és Istené ő közöttük” – akármit jelent is ez.

(Utóirat 2005/5)

Ekler Dezső

—

Térablás és mozgósítottság. A nagyvárosok hatása a lélekre

(...) Kézenfekvő ötlettel szeretnék előhozakodni az építészet és a tudomány közös tartományához kapcsolódva, talán használható valamire. Egyszerű metafora ez, és elsősorban a pszichiátriának kínálnám. Így hangzik: úgy élünk ma, mintha háborúban élnénk, állandó ostromállapotban. A metaforát átvitt és konkrét jelentésben is értem, és szeretném rögtön alátámasztani egy másik hasonlattal is: a mai város olyan, mint a megbolygatott hangyaboly, azaz nem normális menetében, nem civil alapjára, hanem hadiállapotban működik. (...)

Tézisem tehát, hogy a mai ember hadat visel önmaga ellen, s mindez a városainkban ölt testet. (...) Valamennyien hódítók vagyunk, és valamennyien védekezésre kényszerülünk. Mindenki, aki tud, kiköltözik Budapestről, mert a város ostrom alatt áll, s mihelyt kiköltözött, újult erővel ostromolja a várost. Feloldhatatlan ellentmondás. Akin átgázolnak, és aki átgázol, gyilkos és áldozat egy személyben: mi vagyunk. Ahogy a katonák a háborúban. Ők ugyanebben a lelkiállapotban vannak: el kell bújniuk a lövészárkokban, de löniük is kell ugyanonnan. Nos, így talán elfogadják a feltételezésemet, hogy a mai ember ostromállapotban él, s hogy ez nem pusztán hasonlat, hanem véres valóság.

(...) A 19. századi város, például a mai budapesti belváros, maszek város volt. Maszekban épült, maszek telkeken, maszek tulajdonosok építették magán lakásbérletnek, egyszerű szabályok szerint. Magától épült a város, az államnak, a városi kormányzatnak különösebben nem kellett beleavatkoznia. Ment magától, az Andrássy út csak hab volt a tortán. Eb-

ben a városban a civil élet, a civil társadalom természetes televényéhez viszonyítva külsőnek mondható hatalmi erő pusztán az ipar volt, a vasút, a hadsereg és az az egy-két intézmény-kaszárnya, amit az állam épített a városba. Azt kell mondanom, hogy ez a városi feltételrendszer bizonyos értelemben még idealizálható az emberi élet, az emberi lélek természetes életkörülményeinek szempontjából. Persze Victor Hugo, Balzac, Dosztojevszkij kapitalista városa ez, de a városnak az emberi lélekre tett fizikai befolyása szempontjából még kiindulópontnak tekinthetjük.

(...) A logisztikai elv elhatalmasodásával a társadalom maga alá gyűri a civil várost, feléli és leigázza, s ezzel együtt a logisztikai életformával rabszolgáivá tesz bennünket. (...) A városban élő ember a mindennapi városostrom, egy globálisan állandósult vásárlás-ostrom és szabadidő-ostrom lázában ég. Ez viszont súlyos ellentmondással jár, ami a városi ember lelki élete szempontjából döntő jelentőségű. Az egyének, családok, vállalatok, nemzetek megállíthatatlannak tűnő terjeszkedése ugyanis óhatatlanul keresztezi egymást.

(...) S mindezek következtében egy történeti és térbeli értelmű amnézia hatalmasodik el az emberen, ami újfajta tudatlanságot hoz magával. S ez nem a gyerekek tudatlansága, hanem – inkább így mondhatnánk – többek közt az elveszett gyerekkor, az autók hátsó ülésén felnövő generációk tudatlansága, amit tetéz az elemi tények elhazudásából, elfojtásából és az élet meg nem éléséből eredő szorongás. (...)

(*Utóirat 2005/5*)

Alain de Botton

—

A dizájn értelméről

(...) Érdemes-e komolyan aggódnunk a formatervezés és az építészet miatt? És alaposan megfontolnunk, milyen formájú csapokat vegyünk a fürdőszobába, milyen színű ágytakarót válasszunk, és mekkorák legyenek az ablakkeretek?

Létezik egy olyan, nagy múltú szellemi hagyomány, amely szerint nem feltétlenül. A téma felvetése triviálisnak tűnhet és élvhajzásnak minősülhet. Olyasvalaminek, amihez a kora esti tévéműsorok hangzatos szövegeket ismétlő közreműködői értenek a legjobban. A világ legértelmesebb lakói közül elgondolkodtatónak sokan vannak azok, akik sohasem mutattak érdeklődést az épületek külleme iránt, és nem tesznek különbséget az épületekkel, illetve a testetlen-láthatatlan dolgokkal való megelégedettség között. Epiktétosz – ókori görög sztoikus filozófus – állítólag arra biztatta mélyen lesújtott barátját, akinek porig égett a háza: „Ha valóban meg akarod érteni, mi mozgatja a világmindenséget, hogyan is ragaszkodhatsz néhány kötörmelékhez vagy mutatós kavicsokhoz?” (Azt nem tudhatjuk, hogy meddig tartott még a barátságuk ezek után.)

(...) Otthonainknak nem feltétlenül kell az állandó otthagás vagy ruhahatárunk raktározásának lehetőségét kínálnia számunkra ahhoz, hogy kiérdemeljük ezt a nevet. Ha egy épületet „otthon”-nak nevezünk, ezzel egyszerűen bevalljuk azt, hogy felismerjük a harmóniát közöttük s a

bensőkben csengő, általunk nagyra értékelt melódia között. Ahogyan Stendhal fogalmazott: „Azt találjuk szépnek, ami magában hordozza a boldogság ígérését.” (...) A hétköznapi lakóházakról általában véve elmondhatjuk, hogy ugyanolyan mértékben hatnak személyiségünkre, mint az egyházi rendeltetésű épületek. Azt nevezzük szép háznak, amely helyreállítja eltorzult természetünk egyensúlyát, és olyan érzéseket táplál bennünk, amelyekről hajlamosak vagyunk megfélekedezni. (...)

(*Utóirat 2006/5, fordította Németh Anikó*)

Lővei Pál

—

A műemlékvédelem: a haladás gátja?

(...) A műemlékvédelem a köz érdekében nyilvánvalóan korlátokat jelenthet a magán- vagy akár a köztulajdon használatában – vannak olyan országok, ahol a műemléki törvény utal is arra, hogy paragrafusai egyéni alkotmányos jogokat korlátozhatnak a társadalom alkotmányos jogainak érvényesítése érdekében. A műemlékvédelem másfél évszázados története ugyanis egy sajátos társadalmi érdek érvényesülésének a története. A műemlékvédelem társadalmi szükségességét általában nem is kérdőjelezi ma már meg senki, ahogy a természetvédelemét sem, csak éppen egyedi esetekben érzik rendszeresen úgy az érintettek, hogy a haladás igénye felül kell hogy írja a védelem előírásait. Az egyedi esetek azonban csak látszólag elszigeteltek, valójában jól kikapintható folyamatokká állnak össze. (...) Skizofrén helyzetben találhatja magát a befektető vagy a tevékenysége nyomán új tulajdonhoz jutó megbízó/vásárló, ha a történeti környezetben maga számára feltétlenül érvényesítendő és érvényesíthető jognak gondolt új épület emeléséről más befektetők és megbízók is hasonlóan gondolkodnak. Akkor ugyanis az új a régihez viszonyítva idővel eléri azt a kritikus tömeget, hogy az értéknövelőnek számít, hagyományos környezet már sem nem hagyományos, sem nem igazi környezet, és az értékvesztés az életminőség és az anyagiak vonatkozásában egyaránt nyilvánvalóvá válik. Extraprofitot termelő vállalkozás lehet a város fölé emelkedve építkezni, és előkelő dolog a város fölött lakni vagy dolgozni, de ha a környező házakat megvásárlók és a tetőikre költözők is így gondolják, gyorsan odaveszhet az extraprofit és az előkelőség egyaránt. A település számára a veszteség még nagyobb. (...) A műemlékvédelem már jó ideje próbálja tudatosítani a társadalomban, hogy a tágabban vett budapesti belváros, amely jelentős mértékben túlnyúlik a Nagykörúton, és helyenként egészen a körvasútig terjed, olyan építészeti együttes, amelynek klasszicizmussal elegyített historizmusa és szecessziója – változatosságát, kiterjedését és a mérettel arányos magas színvonalát tekintve – világviszonylatban páratlan. Nem csak a középületei, néhány főútvonala, egy-két előkelőbb utcája értékes, de a mellékutcák, az egykor is szegényebb negyedek is szerves részei ennek a valamifajta „szuper műemléknek” alkotó együttesnek. Ami benne csak átlagos építészeti értéknek tűnik, mondjuk az Operaház vagy a Parlament színvonalához viszonyítva, építési korának európai átlagához képest igen

magas kvalitást képvisel. Értékének egyik hordozója monumentalitása, ahogy el lehet benne veszni, pontosabban bele lehet veszni, valójában soha meg nem unva a területén való bókklászt. Építészeti színvonala és földrajzi kiterjedése egymást erősítő, a hatást hatványozó tényezők. Most mégis mintha torpedójáték folya: a pillanatnyi üzlet reményében három, négy, öt házanként süllyeszti el, de valójában már az ilyen telekösszevonás is csak a kisstílusú befektetők tempója. (...)

Az építészet ugyanis – több más szempont mellett – abban is különbözik más művészeti ágaktól, hogy művelőinek komoly előnye származhat elődei alkotásainak elpusztításából. (...) A fejlesztők és beruházók, valamint a társadalom ellenérdekeltségének érvényesítésére hivatott önkormányzatok pillanatnyi érdekei igen gyorsan visszafordíthatatlan változásokat okozhatnak településeink történeti központjaiban. Minden meglévő érték pusztulása sajnálatos, hiszen az országnak az a múltja tűnik el, amely tartást adhat az új kihívásokkal szemben. Ami már nincs, nem szolgál mértékül se: hogy szűkebben vett témánknál maradjunk, a történeti építészet viszonyítási alapja, inspirációi nélkül nem épülhet hasonló színvonalú új sem.

(Utóirat 2007/2)

Vidor Ferenc

—

Patrick Geddestől Hamvas Béláig. Az architektúra teljességéről

(...) Az elmúlt 20. században, különösen annak második felében egyre többször tapasztalhattuk a sokszínű építészeti alkotók szemlélet-tágulását, kreativitásuk kibontakozását a szélesebb szférák felé. Az ökológiai gondolkodás térnyerése, a modern urbanisztika elveinek újabb formulái – ezen belül a tudományos, a technikai és a művészi összetevők integrálása – nemcsak az építészeket, hanem a szűkebb és tágabb környezetet avatottan figyelő és elemző gondolkodókat is arra készítetik, hogy az építészet szimbolikáját egy tágabb kontextusban ismerjék és fogadják el. Ezt jelzi, hogy a környezet művi elemeit a természeti és társadalmi vonatkozásokkal együttesen formálni kívánó – a hagyományos építészeti gondolkodáson túli – igények nyomán, különösen az angolszász országokban, számos egyetem építésztere még a nevét is megváltoztatta. Az építészek képzése sok helyen már „School of Environmental Design”-okban vagy „Faculty of Environmental Planning”-eken folyik.

(...) Az 1950-es, 60-as években Patrick Geddes neve Magyarországon még szinte teljesen ismeretlen volt az építészek és városépítészek körében. Akkoriban a Műszaki Egyetem Városépítési Tanszékén voltam adjunktus, és egy idézet nyomán fedeztem fel a világlátását, szakmai megközelítéseit. Miután sem a tanszék, sem az egyetem könyvtárában nem leltem nyomát, csak kellő utánajárással sikerült megszereznem a *Cities in Evolution* (A városok fejlődése) című, 1915-ben írt könyvének egy 1949-es reprint kiadását. A 20. századi regionális-urbanisztikai-ökológiai gondolkodás megalapozójának, amolyan váteszének véltem már akkoriban is, és talán nem tévedek abban, hogy – különösen tanítványá-

nak és legfőbb követőjének, a valóban világhírűvé vált Lewis Mumfordnak munkássága nyomán – akkori véleményemet az elmúlt évtizedek is igazolták. (...) Geddes az elsők között kapcsolja össze az ökológiát (az oikosz-logoszt) az ökonómiával (az oikosz-nomosszal), így szinte egy évszázaddal korábban érez rá arra a küzdelemre, amelyet ma a természetvédők és a modern ökológia hitvallói vívnek világszerte a hatalom- és gazdaságorientált politikusokkal és bankárokkal, a világ business irányítóival. A város lényegének megragadása kapcsán vissza-visszatér egy idealizált politikának (politeia), a családi otthonnak (oikosz) és a törvénynek (nomosz) együttes számbavételére, az áthatások megfigyelésére, a jobbító következtetések megformálásának szükségére. (...)

Egyetemi oktatói éveim során Hamvas Bélának csupán néhány, kéziratban sokszorosított műve jutott el hozzám. Később egyre több munkáját ismertem meg, míg a 80-as évek végén, majd a rendszerváltás után a hamvasi életmű már mindenki számára megközelítő teljességben bontakozhatott ki. Gondolatai közül ezúttal négy jellegzetes vonást emelek ki, melyek közvetve, olykor talán közvetlenül is kapcsolódnak az építészet és az urbanisztika átfogó területéhez. (...) Hamvas *Scientia Sacra* című nagy művének egy teljes fejezetében foglalkozik a várossal. A város szerinte az egyetemes emberi közösség megvalósulásainak helye, azonban saját korábbi hely-értelmezése in túllépve úgy fogalmaz: már több mint hely, magának a sokszólamú létnek harmonikus, éber és nyílt egysége. Az alábbiakban Hamvasnak azokat a gondolatait idézzük a várossal kapcsolatosan, melyek mintegy fölérbe mennek mai, földhözragadt, a gazdasági-technikai mellett túlságosan gyakori pszeudo-esztétikai megfontolásainak is. (...) A beavatás gondolatvilágának alapvető szerepe van Hamvas életművében. Írásaiban többször is említi, hogy az avatottság pillanataiban látszólag nem történik semmi; semmi, ami verbalizálható, ami szavakban kifejezhető, elbeszélhető lenne; és mégis, a beavatott tovább lép – máris tovább lépett –, mássá lesz, újjászületik. „A születés – és tegyük hozzá, a beavatás(ok) újjászületései – lépések az elvesztett egység felé, mint ahogy a földi életben a halál az utolsó” – gondolhatjuk mi is Hamvas nyomán. Tudjuk és olykor tapasztalhatjuk is, hogy életútjaink során a beavatás(ok) kegyelmi helyzete(i) voltaképpen csak terelnek bennünket a felé, amint többször megfogalmazza a *Scientia Sacra*-ban: „hogy a lét egységét helyreállítsuk, magunk is ráeszméljünk, hogy a lét egyetlen egy, egy létező van, egyetlen valóság van: ő maga, a halhatatlan lény.”

(Utóirat 2007/5)

Vámos Dominika

—

A győri programtól a hároméves tervig

Ha a nagybetűs történettudománynak nem is annyira izgalmas egy-egy hivatás történelmi megpróbáltatásain keresztül lekövetni a politikai, gazdasági változások, folyamatok vetületét, a szociológia már a negyvenes években felfigyelt a hivatások társadalmi viselkedésmintáinak történelmi relevanciájára. A professzionalizáció-elméletek gyűjtőfogalommal illetett

szociológiai irányzat angolszász eredetű, T. H. Marshall, Talcott Parsons és más kutatók nevéhez fűződik. A negyvenes években, a nagy gazdasági világválságot követően indult útjára, és az egyes értelmiségi szakmák egységesülését, hivatássá válásának folyamatát, társadalmi küldetésének változásait tette vizsgálat tárgyává. Meghatározásuk szerint a valóságos társadalmi szereplővé válás feltétele a *szaktudás*, a *servic ethic*, a szakmai identitás és saját ideáltipikus képének megalkotása. Ezen az úton jutottak el a szociológusok a független szakértelmiség – orvosok, ügyvédek, mérnökök, művészek – gazdasági-társadalmi közéletben játszott köztes, kiegyensúlyozó és kultúrahordozó szerepének tanulmányozásához.

Miután az építészek szerepe és felelőssége nemcsak az épített környezet alakulásában, de a gazdaság hatékony működése szempontjából is meghatározó, és egyben elválaszthatatlan a történelemtől, az adott korszak és helyszín mindenfajta hatalmi és belső működési mechanizmusától, ez az összefonódás rendkívül összetetté teszi azokat a morális kérdéseket, amelyek mind a szakma és a hatalmi rendszerek, mind a szakmán belüli viszonyok konfliktusaiból eredeztethetők. Ibsentől Heinrich Böllön és Bódy Gáboron át Peter Greenaway-ig számos irodalmi és filmes alkotót foglalkoztatott a mérnök vagy építész szokatlanul összetett társadalmi pozíciójából adódó emberi motívumok, ellentmondások feltérképezése, reprezentálása. Az építésztársadalom viselkedésmintáinak, érdekérvényesítő aktivitásának szociológiai szemléletű megértése nélkülözhetetlen a 20. századi magyar építésztörténet kritikus fejezeteinek feldolgozásához. Ilyen fejezet mindenekelőtt a modern magyar ipari építészeti kialakulásának korszaka, amely 1938. március 5-ével, a Darányi-féle győri program kihirdetésével vette kezdetét, és a második világháború körüli közel tíz eseménydús évet öleli át. (...)

A tárgyalt időszak gazdaságtörténetének domináns eleme a hadiipari fejlesztések kérdése, amely tetten érhető már a Monarchia gazdasági folyamataiban, de igazán éles az első világháború alatt vált. Szakács Sándor történész mutat rá *Háború, gazdaság, társadalom* című tanulmányában arra az ősidők óta ismert összefüggésre, hogy a háború lényegében a gazdasági verseny erős kockázati tényezővel megfejtelt változata. A hadiképesség valójában gazdasági képességet jelent, amelynek maximalizálását a háborús készülődés teszi lehetővé, a pénz- és a produktív tőke, a jövedelmek, a társadalmi humán erők rendkívüli koncentrációja révén. A termeléshez szükséges hitelszükségletet hitelezők hitelezik. A hitel azonban hiány, ami valamiképpen – előbb-utóbb – fedezendő. A 20. század új műfaja – a tömegtermelés, a tőke szabad áramlása következményeképpen – a tömegháború, amely „óriási, államilag garantált befektetés, és óriási, államilag garantált újraelosztás, államilag garantált haszon.” Ennek az ígérete, felhajtóereje háttérbe szorítja a másik oldalon a vereség kockázatát, amely rendszerint tömeghalál, tömegek nyomora, társadalmi feszültségek, hiánygazdaság, tervgazdálkodás, hadikommunizmus, stb. Az ipari termelés szerkezete innentől kezdve kettős arculatot ölt: a tömeggyártásra berendezkedő üzemeknek szükség esetén békeidőre és haditermelésre – állami utasításra és felügyelettel – átállíthatónak kell lenniük. Az átállítható gazdaság ideája azonban nem csupán az ipari termelésben közvetlenül érdekelt irányítókat, mérnököket

és munkásokat érintette, hanem súlyos szemléleti és gyakorlati konzekvenciái miatt a társadalom minden tagjának életét befolyásolta. Az első világháború volt a tömeggyártás igazi megmérettetése, amikor a jól alkalmazkodó, jó állami kapcsolatokkal rendelkező, nagy befektetésekre képes vállalkozók hihetetlen nagyarányú hasznot voltak képesek előállítani a hadsereg számára előállított tömegtermékek értékesítéséből. (...)
(*Utóirat 2008/2*)

Katona Vilmos, Vukoszávlyev Zorán

–

Intuitív tradíció

Gondolatok Peter Zumthor, Sigurd Lewerentz és Hans van der Laan építészetéről

Ha meg akarjuk jelölni korántsem folytonos és homogén terünkben azt a pontot, ahonnan szemlélve minden egyéb megérthető, ujjunkkal egy apró keresztet rajzolunk a levegőbe. Egy metszéspontot keresünk. Ha e világ egyszerű eredetéről beszélünk, a profán területről távolodva átlépünk a szentbe. azt az autentikus ősiséget és hagyományt értjük alatta, amit egy szóval tradíciónak lehet nevezni.

Intuitív és egyúttal tradicionális kortárs egyházi építészetet keresni látzólag ellentmondásokkal terhelt feladat. Mindennél lényegesebb ugyanis, hogy miben ismerjük fel az intuíciónak a kiterjedését és eközben milyen viszonyba kerülünk a hagyománnyal. A meghaladottnak vélt középkori vita a skolasztikusok és a misztikusok között hatásaiban még ma is érzékelhető. A skolasztika módszere ma is jelen van a szerkezettiszta templomterek egységre hangolt csarnokaiban, a kisebbek szűkszávúságában és a nyers erejű anyagban, amely légtérüket közrefogja. A skolasztika mai templomai a pontos mértékről és arányokról, az uralt léptékről, az egyenletes fényről és a geometriai tisztaságról ismerhetők fel. A skolasztika módszerének alapját a világ személyes megismerésének értelmében „intuíciónak” nevezte. a misztika az isteni arc legtökéletesebb mintáját keresi. (...)

Zumthor így nyilatkozik saját tevékenységéről: „Gyakran töprengök azon, hogy miért próbálkozunk oly ritkán a kézenfekvővel, a szemünk előtt lévővel? Miért bíznak az építészek oly kevéssé azokban az alapvető dolgokban, amikből az építészeti létrejön: anyagban, szerkezetben, megtámasztásban, megtámasztottságban, földben és égben, terekben, melyek valóságos terekké válhatnak, terekben, amelyek befoglalásáról, anyagban való megjelenéséről, üreg formájától, világosságáról, levegőjéről, szagáról, befogadóképességéről és rezonanciájáról gondoskodnunk kell? Nekem is jól esik elgondolni, hogy házakat tervezek és építek, melyekből az építési folyamat végén, mint tervező visszahúzódok. Így hátrahagyok egy épületet, ami önmaga, ami a lakást szolgálja, mint a dolgok világának részem, és megél személyes retorikám nélkül. Számomra létezik az épületek szép hallgatása, amit olyan fogalmakkal kötök össze, mint higgadt-ság, tartósság, jelenlét és integritás, valamint melegség és érzékiség. Az legyen, ami, épület legyen, ne jelenítsen meg semmit, de legyen valami.”
(*Utóirat 2009/2*)

Hornyik Sándor

Fekete dobozok.

A kritika tere a filozófiában, a képzőművészetben és az építészetben

Molnár Edit és Marcel Schwierin kurátori koncepciójában nemcsak a „félelem százada” és a „terror évtizede” tárul fel a félelemkeltés politikai diskurzusával, hanem a mozgókép egyre népszerűbb mediális tere is, amely új típusú befogadói magatartásra ösztönöz. A Trafó Galériában kiállított különféle mozgóképek – a politikai reklámtól a kisjátékfilmen és a művészi videón át a dokumentumfilmig – a Schwierin által szervezett 2010-es Werkleitz Filmfesztiválról érkeztek. A tavalyi Werkleitz az Angst fogalmát állította a fókuszba, amelyben ott rezonál nemcsak a terrorizmus által keltett és gerjesztett félelem, amely döbbenetes módon legitimálja az idegengyűlöletet és törli el a másság megbecsülését és a „vendégszeretet” fogalmát, de Kierkegaard, Freud és Heidegger szorongó, elidegenedett, modern szubjektuma is. (...)

A mozgóképi robbanás a képzőművészetben több elméleti forrásból is táplálkozik, melyek egyaránt kritikai médiumként tekintenek a filmre. Nicholas Bourriaud relációesztétikájában és Rosalind Krauss specifikus médiumai között éppoly kitüntetett szerepet játszik a mozgókép, mint Jacques Rancière „politikus” művészetében és új esztétikájában. Bourriaud a spektakulum társadalmának kritikájából kiindulva és a tárgytól némiképp eltávolodva, illetve azokat apóponak tekintve a közösségi relációk és a résztvevői attitűd kialakítását tekinti progresszívnek a képzőművészetben. Rancière az esztétikai gondolkodás revideálásában és a művészet „politikus” témaválasztásában keresi a kritikai potenciálokat, Krauss pedig a médiumok átgondolt, önreflexív alkalmazását tartja előremutatónak. A mozgókép egyrészt azért kerül előtérbe mindhárom „esztétánál”, mert eltávolodik a megfogható és eladható tárgytól, másrészt pedig azért, mert – mint azt Walter Benjamin óta sokan hangsúlyozzák – a film a tömegek médiuma, és a digitális kép korszakában ez még inkább igazgá vált. (...)

A pszichológiában, az elmefilozófiában és az agykutatásban már jó ötven éve elterjedt metafora a fekete doboz, mivel mindmáig nem nagyon modellezhető másként az agy végtelenül bonyolult, hálózatos működése. Nagyjából csak annyit lehet ugyanis kísérletileg vizsgálni, hogy milyen inputra milyen outputtal reagál az emberi agy, de hogy pontosan milyen mechanizmusokon keresztül teszi ezt, az még mindig nem teljesen tisztázott. A fekete doboz metafora azonban nem csak a biológiai agyra áll, hanem (és talán még inkább) a mikro- és makroideológiák által meghatározott (vagy legalábbis erősen befolyásolt) elmére is. (...) Az identitás kritikájához pedig keresve se lehetne jobb médiumot találni a legerősebb azonosulási impulzussal élő filmnél. A mozgókép részben ezért is válhatott a képzőművészet kitüntetett kritikai médiumává. A filmek és a vetített képes installációk pedig törvényszerűen átforgalmazzák magát a múzeumot is, amely eddig egy világos, „napos” hely kellett, hogy legyen. A projekció, a vetítés azonban sötét teret igényel, vagyis létre kell jönnie immáron a múzeumok lunáris, holdbéli szárnyának is.

(Utóirat 2011/1)

Moravánszky Ákos – Judith Hopfengärtner

Az Aldo Rossi korszak. Akik olyan szerencsések voltak, hogy ismerhették

„Hogyan lesz az ember azzá, ami.” Nietzsche megfogalmazása felvázolja a feladatot, melyre „tudományos önéletrajzában” Aldo Rossi vállalkozik. A könyvet élete átgondolására, munkáinak és szakmai fejlődésének következetes elbeszélésbe sűrítésére használja fel. Fontos szerepet kap benne az az időszak, melyet a zürichi ETH falai közt töltött, 1972 és 1974 közt vendégdocensként, majd 1976-tól két éven át megbízott előadóként. Rossi számára Zürich az észak-itáliai szülővárostól való elszakadást jelentette és lehetővé tette építészeti hangsúlyainak áthelyezését, ugyanakkor személye segítette a svájci építészeti hangulatainak egy helyetből, melyet az akkori építészhallgatók bémultságként, szellemi vákuumként éltek meg. Ma már nehéz megérteni, mi is volt ennek az 1970 körüli válságnak a lényege. Az egyetemen nemzetközileg elismert professzorok tevékenykedtek. Bernhard Hoesli (1923-1984) sokat dicsért alapkurzusa például az építészeti modern elemi alakítási elveit és térfelhasználását közvetíti. A tudományág elméleti megközelítése sem maradt le: Hoesli Paul Hoferral és Adolf Max Vogttal már 1967-ben megalapítja az Építészeti elméleti és Építészettörténelmi Intézetet. Az építészeti iskola nem hagyott ki egyetlen, a kortárs fejlődéshez szükséges lépést sem, éppen ellenkezőleg: minden területet képviseltek, még szociológiai kutatást is folytattak. Akkor miből fakad az elégedetlenség?

Az okok részben építészeti, részben politikai jellegűek voltak – és kölcsönösen hatottak is egymásra. Az építészet területén a sok új interpretáció intellektuális kihívást jelentett, de az addig érvényes értékrendet különféle pozíciókból elutasította. Világszerte születnek a kis építészeti lapok, majd az *Oppositions* (1973) elindulásával új jelentést nyer az építészeti elmélet. Peter Eisenmantól a *Houses of Cards*, Robert Venturi és Denis Scott Brown lelkes Los Angeles kutatásai, az önálló építkezés alternatív próbálkozásai, a hippivárosok és az ellenkultúra, az ökológus szemlélet kezdetei mind-mind részei voltak azoknak az emocionális elképzeléseknek, melyek egyidejű megjelenése szinte már szédülést okozott. A modern építészet meggyőződéseit alapjaiban megkérdőjelező hullámban Hoesli legendás kurzusának „páratlan dogmatikus zártsága” is egyre inkább kérdéssé válik. A háború utáni időszak építészetgazdasági funkcionalizmusának az épített környezetre tett nyugtalanító hatása egyre sürgetőbben teszi fel a kérdést az építészet társadalmi felelősségéről illetve legitimitása megújításának lehetőségeiről. (...)

Ha a német-svájci építészet fejlődésének releváns impulzusait kell megnevezni, Aldo Rossi zürichi tevékenysége továbbra is mindig előke-
rül, még akkor is, ha későbbi munkái sokakban értetlenséget váltottak ki. A befogadás szempontjai azonban az idők folyamán áthelyeződtek. Az 1970-es évek kezdetén, a lehetséges alternatívák karakterisztikus sokszínűségében a milánói építész meghívása elsősorban a bizonyos konstan-
sokra való visszaemlékezést jelentette. Rossi első naplőbejegyzéseiben már a tanítási programjának minden elemét feljegyezte, elméletét a mai

napig elsősorban ezekkel kapcsoljuk össze: város, típusstanulmányok, racionalizmus és monumentalitás.

1986-ban Pierre-Alain Croset vette először a bátorságot, hogy az egyik *architese* füzetben felbecsülje a „Rossi-éveket”. Az egész Európa jellemző utánzási láz megfigyelésekor arra a megállapításra jutott, hogy valószínűleg egyedül a zürichi diákoknak sikerült az „antiformalista”, azaz módszeres és gondolati örökség útjára lépni. Öt évvel később Martin Steinmann, Dolf Schnebli, Luigi Snozzi és Marcel Meili esszéi Peter Disch *Architektur in der Deutschen Schweiz 1980-1990* című kötetében Rossinak a német-svájci építészet emancipálásában való hatalmas szerepét emelik ki. Szélesebb visszatekintést ad a *Werk, Bau, Wohnen* 1997-ben, Rossi halálakor megjelent száma. *Kommentárok Aldo Rossi zürichi oktatói tevékenységéhez* címmel egykori kollégák, munkatársak és diákok emlékeznek vissza a „maestro-ra”, előrebocsátva, hogy csak „akik olyan szerencsések voltak, hogy ismerhették”, tudják igazán Aldo Rossi (zürichi) örökségének jelentőségét felmérni. (*Utóirat* 2011/6, fordította: Beliczay Zsuzsa)

Bun Zoltán

—

A poszt-kritikai építészet mibenlétéről

Az építészetelméletben az 1960-as évektől jelent meg egyfajta *kritikai megközelítés*, mely különböző arányokban vegyítette a modernitás társadalompolitikai és a modernizmus esztétikai értékelését. Ezek összekapcsolásából és részben hatásosságuk növelése érdekében a kritikai elméletet több-kevesebb sikerrel megpróbálták átültetni a gyakorlatba is. Azonban az elmúlt két évtized jelentős változásai szinte minden terepen kikezdték a kritikai pozíciót és különösen a kritikai építészeti gyakorlat ideáját. Ez utóbbit eredetileg avantgárd ellenpontként a diszciplinaritás fenntartására szolgáló eszköznek szánták az elüzletiesedő, tömeges építészettel szemben. Noha 2000 után már sokan állítják, hogy a kritika – a határok meghúzósa – *helyett* a gyakorlat-orientált *pragmatizmus* „szabadsága” kerül inkább előtérbe az építészeti diskurzusban és tervezésben, sokkal fontosabb azt meglátni, hogy az elmélettel is foglalkozó építészek *önképe* változott meg a diszciplinát érő hatásoknak köszönhetően.

A kilencvenes évtized gazdasági fellendülése nyomán – többek között – nagyléptékű megbízásokkal, a szakmagyakorlás globálissá válásával és a rendkívüli digitális-technológiai fejlődéssel, valamint a sok újdonság által eredményezett bizonytalansággal kellett szembenézni az építészeknek is. Az építészeti kritikusság [criticality] és a pragmatizmus közötti elméleti vita generálói az 1990-es években fellépő fiatalabb építészgeneráció tagjai voltak, Ők útkeresésük és pozíciófogásuk során az építészeti gyakorlatot a teoretizálás elé akarták helyezni. Eszerint, noha korábban a kritika – mint lehetséges szellemi pozíció – releváns volt, most az ellenfeleit, azaz alternatíváit befaló globális kapitalizmus miatt más hozzáállást kell képviselni. A pragmatikus megközelítés, nagyon leegyszerűsítve, azért gondolja érvénytelennek a kritikai pozíciót, mert

az nem lehet a rendszeren kívülálló, azzal szembehelyezkedő, azt tagadó. Az ilyen opponáló kritika érvénytelen válaszokat adna, mondják a fiatalok, ráadásul az ellene vívandó harcot kétfrontosnak állítják be. Egyfelől, nincs szükség az *építészetelméletre*, mint a kritikai gondolkodást fenntartó területre („az építészetelmélet vége”), másfelől működésképtelennek mondják ki az ezen alapuló, a korábbi évtizedekben a nyugati építészettörténetben jelentős szerepet betöltő *kritikai gyakorlatot*. A kritikusság-vita két pólusa és hivatkozási pontja, melyek között az egyéni olvasatok elhelyezkednek: a kritikai projektet védők (például K. Michael Hays) részéről *Peter Eisenman*, míg a támadók (például Michael Speaks) részéről *Rem Koolhaas*. (...)

Az ezredfordulós változások egyfelől profizmust és hatékonyságot kívánnak meg az építészeketől is, másfelől mindennapi tapasztalatukhoz hozzákapcsolódik az összetettséggel (és a részben ebből eredő szabályozással-kontrollal), a megnövekvő piacon való átstrukturálódással, a tervezés mint sortermék-gyártás volumenének növelésével, valamint a globális „szuper- vagy második modernizációs hullám” problémáival való szembesülés. A kritikus-elméleti (gyakran esztétikai) megfontolásokat számos egyéb, pragmatikusabb paraméternek kell kiegészítenie. Nyilvánvalóvá vált, hogy az építészetelmélet kritikai dekonstrukcióját egyrészt formai kísérletezéssel összekapcsolni rendkívüli nehézségekbe ütközik (financiálisan, szerkezetileg, a megbízóval való kommunikációban, stb.), másrészt a kritikusként szánt épületek szokatlanságuk révén népszerű látványos terméké válna az eredeti célhoz képest kudarcot jelentettek. Vagyis a legkritikusabb vagy „legavantgárdabb” építész is kénytelen betagozódni a globalizálódó kapitalizmus rendszerébe. (...)

(*Utóirat* 2013/10)

Antal Z. László

—

Az építkezés természetes határai

A modern társadalmak újfajta viszonyt alakítottak ki a természettel, amely lehetőséget adott számukra a természet határainak átlépésére. Ennek a határátlépésnek egyik következménye, hogy a fejlett ipari országokhoz az elmúlt közel száz évben a lakások száma és mérete gyors ütemben növekedett és a lakások felszereltsége gyökeresen átalakult. E változásoknak a kétségtelen előnyei mellett súlyos ökológiai következményei vannak, amelyek szükségessé teszik, hogy a változásokat ebből a szempontból is megvizsgáljuk. Írásomban a modern társadalmakban a természet és társadalom kapcsolatáról kialakított új elképzelés bemutatása után néhány olyan szempontot fogalmazok meg, amelyek hozzájárulhatnak az elmúlt közel száz évben a lakásállományban történt változások ökológiai szempontból történő vizsgálatára. (...) A természethez való új viszony az egyik következménye az, hogy az emberiség egésze már túllépte a természetnek azt a határát, amely természet – és így a társadalmak – zavartalan működést hosszú távon lehetővé teszi. Ehhez a határátlépéshez hozzájárult az is, hogy

míg a természetkultúrák a többségében falvakban élő és elsősorban mezőgazdasági munkát végző emberek közvetlenül látták, érezték és megtapasztalták a természet határait (például a rendelkezésükre álló földterületek, erdők, vizek lehetőségeit és korlátait), addig a modern és fokozatosan városiasodó társadalmakban a természettel való kapcsolat folyamatosan gyengült. A falvakban élő emberek elsősorban a helyben vagy legalábbis a lakóhelyük közelében található anyagokból építették fel házaikat és a közlelő beszereszhető energiaforrásokat használták fel fűtésre, főzésre és világításra. A természet korlátai így szerepet játszottak a házak méretének kialakításában és abban is, hogy mennyi energiát használtak fel a mindennapi élet során. (...) A természettől való távolság növekedéséhez járulnak hozzá azok a műszaki megoldások is, amelyek lehetővé teszik, hogy a természet ritmusa és kiszámíthatatlan változása minél kevésbé zavarják a házakban lakó emberek életét. A természettől való távolság kialakulását tovább növeli, hogy e házak lakói nem kapnak tájékoztatást arról, fogyasztásuknak milyen hatásai van a természet életére. E változások következtében a modern kor embere egyre kevésbé érzékeli a természet határait. Számunkra a fogyasztásnak elsősorban a kialakult társadalmi szokások és az országos és helyi törvények szabnak határokat, de leginkább a rendelkezésünkre álló pénzeszközök. A helyzet következménye, hogy az emberiség egésze, de elsősorban a fejlett ipari országok átlépték a természet határait. Az ilyen jellegű számítások szerint az emberiség az 1970-es években fogyasztott el először többet a természeti erőforrásaiból, mint amennyit a természet egy év alatt elő tud állítani. Azóta folyamatosan nő ez a különbség. (...)

(Utóirat 2014/2)

Alejandro Aravena

—

Jelentés a Frontról. A 15. Velencei Nemzetközi Építészeti Biennálé főkurátori programja

Számos csatát kell megnyernünk, számos új frontot kell nyitnunk az épített környezetünk minőségének, így az emberek életminőségének javítása érdekében. A bolygónkon egyre több ember indul elfogadható életkörülmények keresésére, aminek az elérése az idő előrehaladtával egyre nehezebbé és nehezebbé válik. A bevált megoldás-sablonokon túlmutató minden törekvés a realitás tehetetlensége miatt jellemzően nagy ellenállással találja szembe magát, az igazán fontos kérdésekkel megbirkózni kívánó erőfeszítéseknek a világ egyre növekvő összetettségével kell megküzdenie. Szemben egy valódi háborúval – ahol igazi győztes nincs és a veszteség érzése az uralkodó – az épített környezet frontján valódi vitalitás tapasztalható, hiszen az építészet mindig a lehetőségek felől viszonyul a valósághoz. Ez az, amit a 15. Nemzetközi Építészeti Kiállításon meg szeretnénk mutatni a látogatóknak: olyan megismerésre érdemes siker-történeteket, megosztásra érdemes példákat, amelyekben az építészet ezeknek a harcoknak a megnyerésével, a frontvonalak kitolásával képes és képes lesz változást generálni.

A Jelentés a Frontról célja azoknak a példáknek az eljuttatása egy szélesebb közönséghez, amelyek megmutatják, mit is jelent az életminőség javítása a peremen, nehéz körülmények, állandó napi kihívások között dolgozva. Vagy: mit is jelent elsőként megtenni bizonyos lépéseket, új területek felfedezése érdekében.

Tanulni szeretnénk azoktól az építészetektől, amelyek a hiányokra való panaszkodás helyett képesek a rendelkezésre álló erőforrásokat mozgósítani. Meg szeretnénk érteni, milyen tervezői eszközök szükségesek ahhoz hogy sikerüljön megfordítani a közjával szemben érvényesülő egyéni érdekek kizárólagosságát, a „MI” csupán „ÉN”-re történő redukcióját.

(...) A 15. Építészeti Biennálé tehát olyan építészetekre kíván figyelni és olyan építészetektől kíván tanulni, amelyek az intelligencia és az intuíció között egyensúlyozva képesek kilépni a status quo-ból. Olyan eseteket szeretnénk bemutatni, amelyek a nehézségek ellenére (vagy pont azoknak köszönhetően) a keserűségbe való süllyedés helyett javasolnak és tesznek valamit. Szeretnénk megmutatni hogy az épített környezet minőségéről való folyamatos vitában nem csak szükség, de tér is van a változtatásra. *(Utóirat 2015/9, fordította Marosi Bálint)*

Antoine Picon

—

Okos városok. Új kihívás a tervezés számára

(...) Bármennyire is közhelyesnek hangzik, újabb mérföldkőhöz érkezünk, amely határt jelent a digitális korszakon belül: kialakulóban van az ún. „okos városok” (smart cities), sőt, ezt továbbgondolva az „okos államok” (smart states) koncepciója, amelynek kapcsán korábban ismeretlen kihívásokkal szembesül az építészet, és ezen belül is elsősorban a digitális technikákhoz szorosan kötődő várostervezés. (...) A valóságtól elrugaszkodott lenne-e az okos városokat valójában intelligens városokként elképzelnünk, amelyeket nem-humán intelligencia vezérel? Ezzel kapcsolatos elképzeléseinket, melyek valamiféle új urbánus utópiaként összegezhetők, jórészt a tudományos-fantasztikus irodalom és filmművészet egyes alkotásai formálják, jellemzően az 1950-es évek óta.

(...) Valójában két, egymástól lényegesen különböző és egymással vetélkedő jövőkép körvonalazódik előttünk jelenleg az okos városokról: az egyik egy új kibernetikai projekt, amely lényegét tekintve autoriter, és elsődleges célja a racionális és hatékony városirányítás megvalósítása; a másik pedig egy demokratikusabb koncepció, amely az egyén felhatalmazására és a részvételi demokráciára épül. Az én hipotézisem szerint az okos városok e két koncepció összeházasításával fognak létrejönni, a kibernetikai orientáció megtartásával és az alulról jövő kezdeményezések lehetőségeinek kibővítésével.

(...) Jómagam úgy vélem, az okos városok azért léteznek, mert azt szeretnénk, hogy létezzenek. Még fikciók, de olyan sok ember szeretné látni a létrejöttüket, hogy valóban meg is születnek. A fejlődés következő állomása pedig ugyanezen okból minden bizonnyal az intelligens városok megszületése lesz. (...) A város napjainkban már nem egy terv vagy

térkép, hanem mikro-események milliárdjaiból felépülő, folyamatosan változó globális scenárió. Az emberi létezés a térbeliséghez erősen kötődő fejlődési szakaszba érkezett. Az „okos város” és ehhez kapcsolódóan az építészet valójában az intelligencia sajátos térbeli formája. (...) Egy okos város azonban számos olyan kérdéssel fog még szembesíteni bennünket, amelyeket meg sem fogalmazhatunk – egyszerűen azért, mert nincsen rálátásunk. (...)

(Utóirat 2015/10, fordította Németh Anikó)

László Ervin

A globális világ kihívásai. Előadás a MÉSZ Csütörtöki Iskolájában

Miért omlik össze a világ, mi a szétbomlás oka? Elég megnézni a híradót vagy egy újságot, hogy lássuk, mi történik világszerte. Van, aki azt mondja, mindig történetek hasonlóak a világban, de most azonnal tudomást szerzünk róla. Véleményem szerint ez nem igaz: ami ma világszerte történik – az erőszak, az emberek harca egymással – annak köszönhető, hogy a világ felkavarja az embereket és közösségeket. Nem volt mindig így. Voltak háborúk, de ma egyidejűleg nagyjából hetven háború zajlik a világ különböző pontjain. Az emberek küzdenek egymással, gyilkolnak, háborúban vagy terrorizmus formájában pusztítják egymást, a világ kezd széthullani. (...) Radikálisan megváltoztak a paraméterek. Ma 7,3 milliárd ember él a Földön, és 2050-re még ez legalább 9 milliárdra növekszik. Közben pedig pusztul a természet. Mind több ember él, mind nagyobb elvárásokkal, növekvő felhasználói igényekkel. A természet eltartó képessége viszont rohamosan csökken, egyre kevesebb embernek jut megfelelő környezet. A két folyamat egymással ellentétes irányban halad: több ember, kisebb fenntarthatóság.

(...) A világnézet lényege az, hogy megértsük, valójában milyen a világ, és mi közünk van ahhoz. Mindaddig, amíg az ember teljesen különálló lénynek látja magát, a természet pedig háttérbe szorul mögöttünk, nem lesz komoly változás, hiszen csak azzal fogunk törődni, hogy éljünk, amilyen jól csak lehet. Mindaddig, amíg az úgynevezett dualista szemléletet valljuk, miszerint „mi” és „a világ” az két külön dolog, amíg létezik a „mi” és a „ti”, a tudomány és a szellemiség, a kultúra és az üzleti világ kettőssége, amíg ez a gondolkodásmód folytatódik, addig csak rövid távon tudjuk kezelni a problémákat, mindaddig nem fog bekövetkezni alapvető változás. Holott a világ állandóan változik. (...) Az új etika lényege az, hogy felelősséget vállalunk a közösségért, amelyben élünk. Amit teszünk, az hatással van másokra is, és ez felelősséggel jár. Az emberhez természetesen hozzátartozik az énközpontú etika, ez mindenkiben megvan – de ha csak ez van, akkor feldaraboljuk a világot, nem törődünk az összefüggésekkel. Az emberiség-központú etika már születőfélben van. Élni, létezni, fenntartani magunkat alapvető, de ennek be kell ágyazódnia az emberiség etikájába. Meg kell értenünk, hogy nincsenek „mások”, csak „én” és „mi”. Az ember környezetben él, és a természet meghatározza, mit lehet és mit jó tenni, mi fenntartható és mi

nem. A természet egyensúlyra törekszik, tanulhatunk tőle. Nehéz feladat áll előttünk, de próbáljuk meg, ha kevesebbet szennyezzünk, tudatosabban fogyasztunk és jó kommunikálunk másokkal, azzal mind felvállaljuk a közösségbe tartozás felelősségét. (...)

(Utóirat 2016/1)

Szegő György

Építészet Ausztriában a 20. és 21. században – egy könyvről magyar szemmel

Az Architekturzentrum Wien több, mint két évtizedes története jócskán túlmutat önmagán. Azt mutatja, hogy olyan kis országok, mint Ausztria vagy akár Magyarország építésze, fontos kulturális jelenség, aminek nem szabad kallódnia. Hazabeszélek: a mi építészeti múzeumunk sorsa – korántsem az építése apropóján – miatt az AZ Wien korszakos kötete nekünk is tanulságos történet, párhuzamai, példája hosszabb ismertetést érdemel, mint egy könyvbemutató általában.

Az AzW korábbi „gyűjteményi katalógusa” bő évtizeddel ezelőtt a 20. század építészetét foglalta össze. A mostani „20. és 21. század” alcíműben megjelenő kiterjesztés a 2000 óta csaknem száz tervvel gyarapodott helyzetet tükrözi. Ráadásul időben visszafelé is távolabbra néz: vizsgált korszakának a 19. század közepétől induló előzményeire is kitekint. A kötet ugyanakkor nemcsak az előző 25 év, a Dietmar Steiner-időszak összefoglalója és gyűjtemény-ismertető, hanem az építészetet mint társadalmi és kulturális jelenséget, a nemzeti architektúrának az osztrák identitásban betöltött – elismerésre méltó – pozícióját is prezentálja. Nem is különleges pillanat, hiszen az AZ Wien hétköznapi tevékenysége szintén erre fókuszál, a honi és az összemérés lehetőségét kínáló nemzetközi teljesítményeket bemutató igen színvonalas kiállításokkal, friss könyvtárával, impozáns publikációs és kiadói tevékenységgel, konferenciák és társadalmi eseményekként bevezetett vernisszázsok rendezésével. Az AZ Wien funkciója több tehát egy építészeti múzeuménál: egyszerre szakmai kutatóintézet és az osztrák építészet presztízsét folyamatosan újrafogalmazni képes összetett feladatot ellátó – számunkra példamutató – intézmény.

A korábbi gyűjteményi katalógus mostani, bővített és átdolgozott kiadásában az egyes fejezetekhez mellékelt idézetek, bevezetők az aktuális diskurzus részeit fogalmazzák meg. (...)

Van mit szétválasztani és újra összerakni. Dietmar Steiner bevezetőjében visszatekint az AZ Wien sikereinek forrásaira: az első jelentős lépés az 1995-ös Frankfurter Építészeti Múzeumban (DAM) rendezett *Ausztria modern építésze* kiállítás volt. Ezt 1999-ben követte Friedrich Achleitner archívumának prezentációja *A 60-as évektől a modern osztrák építészetig* címmel. Erről az archívumról elmondható, hogy Európában egyedülálló ösztöndíj-kitekintésű, tudományos alaposságú bázis, ami az Architektur Archiv Austria (AAA) alapja lett, s amihez hozzá lehetett kapcsolni az AZ Wien kortárs adatbázisát.

Álljunk meg egy összevetésre: hasonló hatásugarú kiindulópontok

nálunk is akadnak, ha az építészeti múzeum/központ gondolata komoly. Ilyen a Winkler Barnabás által alapított HAP Galéria gyűjteménye, vagy az egykori VÁTI archívuma, amelyet most a Lechner Lajos Tudásközpont kezel, valamint a KÖZTI friss, impozáns jubileumi kötetének adatbázisa (lásd MÉ 2015/8). Talán ebben az utolsó (vagy az utolsó utáni) pillanatban még megmenthetők lennének az utolsó bő fél évszázad magyar építészeti teljesítményének – legalább a megmaradt – dokumentumai.

(...) A kötetet az építészeti sajtó történeti áttekintése, az építészek életrajzai és névmutató zárja. Ismét visszatérnék az összehasonlításhoz. Nálunk is vannak friss jó példák: a KÖZTI duplaalbuma – főként Ferkai András és csapata érdeme –, vagy a didaktikai szempontból igen hasonló és imponáló zsinagógatörténet Klein Rudolftól).

A kihívás nálunk is adott – teljesítmények, tehetség, felkészültség szintén. Intézmények viszont nincsenek. Ezért az osztrák AZ Wien és jelen kötet a szakma és a döntéshozók számára egyaránt megfontolandó példa. (...) (Utóirat 2016/2)

Meggyesi Tamás

Promenadológia – a séta költészete az urbanisztikában

Van néhány természetes alapszimbólum, ami minden kultúra világgképében felbukkan. Ilyenek pl. a nap, a hegy, a víz, a fa, vagy az út. A szimbólumok különös szerepe nyilvánul meg abban, hogy általuk nem annyira mi jelölünk meg valamit, mint inkább mi vagyunk megjelölve; nem annyira mi kötünk kapcsolatokat a világgal, mint inkább eleve kapcsolatban állunk vele. Mint minden szimbólum, az út is több jelentésréteget rejt magába. Mert az út nem csupán a haladás, a helyváltztatás pályája, hanem életút is, amit úgy járunk végig, hogy közben megvalósítjuk magunkat. Mondhatjuk utazásnak is. De ugyanez az út mindennapi életünkben a közlekedés és a társadalmi érintkezés helyszíne is: ezt hívjuk utcának. A város utcákra szervezett építmények szövedéke. Ennek kétdimenziós vetülete, a térkép, mint *rajzolat* azonban visszavezet a szimbólumok világába, mert úgy tűnik, jelent is valamit. Ebben az előadásban ezt a jelentés-kört szeretném végigjárni, vagyis szeretnék beszélni az út egzisztenciális, társadalmi, morfológiai és térképi jelentésrétegeiről, valamint az ezek közti *áthallások költészetéről*.

(...) Az úton lét tere legtöbbünk számára egyelőre még mindig közhely, ezért érdemes kicsit elidőzni az utca, mint hodologikus tér létformájánál. Az utca mindenképp előtt a települési táj része, amiben benne vagyunk. Mélyebbre jutunk, ha a legbölcsebb magyar szóval élünk: az utca egy *jelenség*. Nem Erscheinung, nem apperance, appearance stb..., vagyis nem látszat, hiába is játssza meg magát, hiszen számomra, nekem és most van jelen, csakis akkor, amikor ott vagyok; rajtam kívül úgy nem is létezik, ahogy látom, és ez maga a lényeg. Emellett *jelenés* is, vagyis reveláció, mert megnyilatkozik valami, de csak az én személyemnek, mint az Úr Mózesnek az égő csipkebokorban. A települési táj, és így az utca is – ellentétben az épülettel – már csak azért sem megfagyott zene, mert ez a zene: él, és minden irányban hangzik, és bennem még visszhangzik is. (...) (Utóirat 2016/3)

IN RETROSPECT

A SELECTION OF ARTICLES FROM THE SUPPLEMENTARY POST SCRIPTUM REACHING ITS 100TH EDITION

The transformation of the periodical titled Hungarian Architecture in 2001 offered a chance to launch a new, independent theoretical supplement as part of our publication. It was given the title Utóirat / Post Scriptum to show that we felt the urge and importance of an extension of the contents besides the survey of the conditions of contemporary architecture, the up-to-date achievements in architecture and topics associated with professionals' dialogues. As a result, Post Scriptum has included articles and essays on architectural theory and history, associated arts, social studies, innovative technologies, as well as philosophical, aesthetic, ecological, professional architectural and political writings on man-made environment. There has never been such a regularly periodical of architectural theory in Hungary before its start in 2001, and it has been unparalleled since then too. Hereby we are publishing a selection of excerpts from recent studies published in Post Scriptum which is now celebrating its 100th issue. – the editors

